

SZÜLŐI FÉLELMEK A CSALÁDI MEDIÁCIÓ KONTEXTUSÁBAN¹

PARENTAL FEARS IN THE CONTEXT OF FAMILY MEDIATION

BAGOLY ANABELLA

Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Csíkszeredai Kar
bagoly.anabella@yahoo.com

Összefoglalás

A gyermekek IKT eszközhasználatának felügyeletében számottevően fontos szerepük van a szülőknek. Az internethasználatra vonatkozó szülői szabályozási eljárások kiválasztása a szülők korának, a digitális kompetenciájuk fejlettségi szintjének, a kialakított szabályozási stílusuknak, illetve a gyermekek korának egyaránt a függvénye. Ezen tényezők befolyásolják hogy milyen mértékben ismerik fel a szülők a gyermekek eszközhasználatának során jelentkező potenciális veszélyeket. Kutatásomban a székelyföldi térségben élő, V-VIII. osztályos gyermekek szüleinek viszonyulását vizsgáltam azzal kapcsolatban, hogy véleményük szerint milyen veszélyek fenyegetik gyerekeiket a digitális tér használata során, illetve a szülők miként viszonyulnak ezekhez a veszélyekhez. Az vizsgálat eredményei alapján négy szülőtypust alkottam meg és jellemeztem: a magabiztos, a bizonytalan, a hárító és a lemondó szülőtypusokat.

Kulcsszavak: szülői félelmek, internethasználat, székelyföldi térség

Bevezetés

A gyerekek digitális fejlettsége egészen kiskorban is magas lehet, fontos azonban kiemelni, hogy esetükben nem beszélhetünk még tudatos, körültekintő eszközhasználatról. A gyerekek elsőszámú szocializációs közege (család) tekintve, okkal feltételezzük, hogy a szülőknek nagyon fontos szerepe van a gyermek internethasználatának a felügyeletében. Az internet, a számítógép megjelenése számos előnnyel szolgál, mint például gyors információkeresés, könnyű kapcsolattartás, azonnali reakciók, bárki számára olcsó hozzáférhetőség vagy önkifejezés,

ugyanakkor a halmozottan sok előny mellett nem szabad figyelmen kívül hagyni a legalább olyan mennyiségben jelenlévő veszélyeket sem. Kutatási területem kiválasztását a téma térségben való újszerűsége indokolta elsősorban. Kiemelten fontosnak tartom a szülők által észlelt veszélyek beazonosítását és a szülők hozzáállásának vizsgálatát ezekhez a kockázati tényezőkhoz.

Szakirodalmi vonatkozások

Az internethasználat széleskörű elterjedésével könnyen és gyorsan felismerhetővé váltak azok az eddig nem ismert lehetőségek, amelyek nagy mértékben, az élet számos területén megkönnyítették a mindennapi tevékenységeket. Az előnyök beazonosításával több kutató, kutatócsoport is foglalkozott az elmúlt évtizedben, azonban a meglehetősen nehezen felismerhető és még nehezebben beazonosítható veszélyekkel elsősorban Livingstone és intézete, az OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) foglalkozik 2011 óta tartó rendszerességgel (Burns 2018). Livingstone és munkatársai a gyermekek pozícióját tekintve azonosították be a különböző hátrányokat, kockázatokat: a gyermek három szerepkörben jelenhet meg, mindhárom esetben más-más veszélynek kitéve, vagy ugyanazon veszélyfajta más mértékű megnyilvánulásának. Ennek értelmében megkülönböztethetünk befogadói (címezett) szerepet (the child as a recipient), résztvevői szerepkört (the child as a participant) és egy harmadik kategóriát, amelyben a gyermek elkövetőként/áldozatként van jelen (the child as a perpetrator) (Burns 2018).

A UKCCIS (UK Council for Child Internet Safety) 2017-es tanulmányában megjelent táblázat szintén a három, fennebb említett lehetséges szerepkör alapján azonosítja be az agresszív, szexuális, reklám alapú tartalmakat, kiegészítve egy érték-képviseléssel (Livingstone 2017).

A gyermekek befogadói szerepkörben (receiver) elsősorban véres, erőszakos, pornográf tartalommal találkoznak, amelyekben a rasszizmus és utálkozás negatív értékei jelennek meg, gyakran reklámokba ágyazott marketing tartalmakként. A második szerepkörben leginkább zaklatásról, a fiatalok becserkészéséről beszélhetünk, valamint a személyes adataiknak felhasználásáról, az azokkal való visszaélésekről. A közösségi média felületein kialakított hamis ideák következtében pedig fontos kiemelni, hogy a felhasználók egy idealizált eszmét, egy kényszeres útvonalat követnek, hogy megfeleljenek az online társadalmi elvárásoknak. UKCCIS által kidolgozott tanulmány táblázatában a gyermek harmadik szerepköre, miszerint cselekvő-

ként vagy áldozatként jelenik meg, a következő súlyosságú agresszív, szexuális jellegű, reklám alapú online kockázatoknak van kitéve: bullying (online bántalmazás), szexuális zaklatás, sexting, potenciálisan veszélyes felhasználók által generált tartalmak, valamint az adatvédelem kijátszása, az adataik engedély nélküli felhasználása (Livingstone 2017, pp. 20-47).

Székelyföldi vonatkozásban a kockázatterzékelésre irányuló, átfogó specializált kutatásról, illetve attitűdvizsgálatról nincs tudomásunk. „A média hatása a gyermekekre és fiatalokra” Kutatási Program keretében készült kérdőíves adatfelvételek több kérdése is érintette azonban ezt a problémakört. Az említett területeken a Kutatócsoport számos tagja vizsgálódott (Berényi 2013, Biró 2019, Bodó 2017, Bodó 2019, Bogyor 2013, Fekete 2017, Gergely 2012, Gidró 2018, Hátsek 2017, Pinti 2017).

A kutatás módszertana

Elemzésem célcsoportját székelyföldi térségben élő, általános iskolás gyermekek szülei képezték, édesanyák és édesapák vegyes megoszlásban. A megkérdezett szülők Székelyföldön élnek, ott dolgoznak és gyermekeiket is ebben a térségben iskoláztatják. Feltáró jellegű kutatásom során nem a szakirodalmi anyagokban megjelölt veszélyek listájából indultam ki, hanem azokat a veszélyeket térképeztem fel, amelyeket a szülők a saját gyermekeik internethasználata során észleltek. Jelen tanulmányban ezekhez a veszélyekhez való hozzáállásukat ismertetem. A szülők ugyanis az interjúk során nem felsorolás formájában beszéltek az egyes félelmekről, kockázatokról, hanem minden esetben kifejezték véleményüket, esetleg megoldási javaslatokkal is szolgáltak. Annak érdekében, hogy hosszabb beszélgetést folytathassak a szülőkkel, körüljárva a téma lehetséges aspektusait kutatási módszerként félig strukturált interjút alkalmaztam, huszonöt interjú anyaga alapján. Feldolgozási módszerként a narratívaelemzés azon módját választottam, amely során a szövegben megjelenő, a veszélyekkel kapcsolatos kijelentéseket tematikusan csoportosítva rendezik. A szövegtörzsből kivonatoltam azokat az állításokat, amelyek direkt módon vagy indirekt, burkolt módon a szülők által észlelt kockázatokról szólnak. A már említett eljárás értelmében az interjúk szövegeit egységes szövegtörzsként kezelve kijelentéseket kivonatoltam, amelyeket tartalmi szempontból később csoportosítottam. Az elemzés két nagy kutatási témát jár körül: (a.) félelmek és kockázatok, illetve (b) attitűdök. A második kutatási egységet tekintve (attitűd vizsgálat) harminc kijelentést kivonatoltam, amelyek alapján megkülönböztettem négy szülőtípust: a maga-

biztos, a bizonytalan, a hárító és a lemondó. Jelezni szeretném, hogy ez a kategorizálás nem szakirodalmi tájékozódáson alapszik, hanem az interjúk szövegében megmutatkozó szülői tulajdonságok alapján saját magam neveztem el ezeket a típusokat. Jelen tanulmányban a szülői viszonyulások elemzésével kapcsolatos eredményeket, valamint a négy szülőtípus jellemzőit mutatom be.

Veszélyek és szülőtípusok

Számos tényező befolyásolja a szülők mediációs gyakorlatát, ilyen a digitális fejlettségük, tájékozottságuk vagy a szabályozási stílusuk. Az interjúkészítés során megkérdezett szülők mindegyike felismert a gyermeke internethasználata során jelentkező néhány potenciális veszélyt, az a mód azonban, ahogy megközelítik ezt a felismerést esetenként nagyon különbözik. Első lépésben összefoglalom azokat a megfigyeléseket, amelyek a szülőkkel folytatott beszélgetések, a terepmunka során fogalmazódtak meg bennem.

Mindenképp fontosnak tartom összefüggésbe hozni a szülők által észlelt veszélyt, kockázatot az IKT kompetenciájuk mértékével. Minél tájékozottabb, minél több szakmai jellegű tudással rendelkezik egy szülő, annál szélesebb körű a rálátása a gyermek eszközhasználatára. Valós kockázatokat képes észlelni és azokat nagyobb valószínűséggel tudja pontosan beazonosítani. Minden gyermek internethasználata különbözik, alapjaiban azonban egyezés figyelhető meg: ugyanazon társadalom digitális bennszülött tagjai, akiknek érdeklődési köre és fejlettségi szintje átfedésben van egymással. Számos kapcsolódási pont figyelhető meg a fiatalok számítógép, telefonhasználatában: a közösségi médián jelen vannak, ízlésük és érdeklődésük hasonló, szó lehet akár közös eszközhasználatról is. Ha egy szülő tisztában van ezekkel a hasonlóságokkal és megismeri azokat a sajátos internetezési szokásait is a gyermekének, amelyek nem biztos más gyerek esetén is jelen vannak, akkor határozottan mondható, hogy gördülékenyebb a gyerek – szülő közti együttműködés.

Egy másik fontos összefüggés, amire a kérdés – válasz párok mutattak rá, hogy kapcsolatban áll a felismert veszély a szülői szabályozási gyakorlattal, vagyis a szülők az észlelt veszélyeket próbálják elhárítani az általuk meghozott szabályokkal. Ennek gyakran az lehet az eredménye, hogy a szülők az aktuális problémát, helyzetet nem véglegesen, vagy legalábbis nem hosszútávon oldják meg, hanem csak felületesen kezelik. Ha a szabályok az együttműködés elejétől, stabilan fennállnak és a lehetséges veszélyek megoldására irányulnak, akkor természetesen a szabályok lehetnek azok a támpontok, amelyekkel a szülők csökkentik a kockázatokat.

Amikor a szülők veszélyekhez való hozzáállásukra kérdeztem rá explicit módon, nem kaptam a kérdéssel összefüggő feleletet, amikor azonban a családban működő szabályokról beszéltek, akkor gyakran előjött az általuk észlelt probléma, elmondták félelmeiket, kifejezték aggodalmukat. Ebből az összefüggésből az a következtetés vonható le, hogy a szülők azzal ismernek el egy jelenséget veszélyesnek, ha szabályt alkotnak meg annak megakadályozására. Másként fogalmazva, ha valamit nem tartanak veszélyesnek, akkor annak elkerülésére nem hoznának létre megállapodást, szabályt. Szintén az explicit kérdésfelvetés kapcsán jegyeznék meg egy érdekességet. Ha az internethasználat során jelentkező lehetséges veszélyek felsorolására kértem a szülőket, akkor az esetek legnagyobb részében általános problémákat említettek, nem konkrétan az otthoni IKT eszközhasználat gyakorlatában jelentkező veszélyeket. Ha összehasonlítanám a veszélyekkel, félelmekkel szembeni attitűdjét a megkérdezett szülőknek, akkor a különbségeket nem a szülők közt tudnám feltárni, hanem az egyes szülők saját szabályozásán belül. Ugyanis, ha a családban működőképes szabályok vannak érvényben, vagy a gyermek nem internetezik, számítógépezik sokat, akkor a szülők explicit módon úgy nyilatkoztak, hogy ha fenn is állnak különböző veszélyfaktorok, az ő gyermekeiket védik a meghozott szabályok, ezáltal ők biztonságban érzik magukat. Ha azonban az internethasználatra vonatkozó gyakorlati módszereket, eljárásokat vizsgáltam, akkor már egy kevésbé magabiztos szülői képet kaptam, hiszen a szülők gyakran említették, hogy: „attól tartok”, „félek”, „nem tudom”, „nem hiszem”, stb. A továbbiakban ismertetnék négy, általam kialakított és elnevezett szülői típust. Az egyes típusokat jellemző tulajdonságok az implicit tartalom-elemzésből származnak.

A magabiztos szülő

Az első szülői típusba azokat a megkérdezetteket soroltam, akiknek a digitális kompetenciájuk fejlett. A családon belüli internethasználatra vonatkozóan világosan körvonalazott szabályok vannak érvényben, amelyek a szülőnek és gyermeknek egyaránt biztonságérzetet nyújtanak. A gyermek internethasználata magasfokú szülői ellenőrzés alatt áll. Azonban a magabiztos szülők típusába soroltam azokat a szülőket is, akik „látszólag” magabiztosak. Az ő esetükben nem a szabályok, a gyermek-szülő közti megállapodás a forrása a magabiztosságnak, hanem a tény, hogy nem ismerik fel, nem hiszik el, hogy az internethasználatban valódi fenyegetettség is rejlik.

Az alábbiakban néhány példával szemléltetném, hogy hogyan nyilatkoztak azok a szülők, akiket ebbe a típusba soroltam: *„Akik nem tudatos életmódot folytatnak hátrítani szeretnek, akik irányítják az életüket nincs mitől féljenek.”* *„Ha az eszünk a helyén van nagy baj nem tud lenni.”* *„Amíg a gyerek viselkedésén nem látszik, addig nem zavar, hogy nem tudom mit csinál.” Biztos kéne szabályozni, de nálunk nincs ilyen probléma, mi nem kell ezzel foglalkozunk.”*

A bizonytalan szülő

Ebbe a kategóriába azokat a szülőket soroltam, akik ugyan tudatában vannak annak, hogy léteznek veszélyek, nem tudják pontosan megfogalmazni, hogy miben áll a veszély mibenléte. Ez annak tulajdonítható valószínűleg, hogy nem tudja rá a megfelelő megoldást, de legtöbb esetben azt sem tudja a bizonytalan szülő, hogy kihez fordulhatna segítségért. Az általuk felállított legjellemzőbb szabály az időkorlát, büntetésként pedig az eszközmegvonást alkalmazzák.

Szintén néhány példával szemléltetném a bizonytalan szülő megnyilvánulásait: *„Ez megint csak nehéz kérdés, hogy mi erre gyakorlatilag az orvosság, azt én sem tudom.”* *„Sok probléma van a szülővel, amit nem tudnak megoldani, mert nehéz.”*

A hártó szülő

Az ebbe a kategóriába tartozó szülők a veszélyek elhárítását, a problémák megoldását nem saját feladatuknak tekintik. A segítséget, felelősségvállalást szakemberektől, pedagógusoktól várják. Tekintve, hogy esetükben is alacsonyabb IKT kompetencia figyelhető meg, nem tudják ezeket a veszélyeket pontosabban megfogalmazni, behatárolni. Nagyon gyakran magyarázzák a kialakult helyzetet azzal, hogy gyermekük sokkal jobban ért a számítógépkezeléshez, így ők már nem tudják felülvizsgálni mit is csinál a gyermek.

Illusztrálnám néhány elhangzott kijelentéssel a típus beazonosításom: *„A gyerek nagyon aktív, nem tudjuk követni mikor mivel foglalkozik.”* *„A szülők nem tartanak a veszélytől, mert a gyerekek nincsenek követve és nem tudják mitől kéne tartaniuk.”* *„Nagyon sok az olyan szülő, aki nem ért hozzá.”*

A lemondó szülő

Az utolsó típusba azokat a szülőket soroltam, akik beletörődtek abba, hogy a gyermekeiket nem tudják az internetes veszélyektől megvédeni. Vannak ugyan halvány elképzeléseik arról, hogy a gyermekeik eszközhasználat során találkozhatnak olyasmivel, ami veszélyes rájuk nézve, azonban a szülők elmondása szerint sem ők, sem más nem képes ezeket megfékezni. A helyzetet kilátástalannak élik meg. Nem tudtam pontosan beazonosítani, hogy ezek a szülők a laissez-faire szabályozási stílushoz hasonlóan nem szentelnek figyelmet a veszélyek elhárítására, vagy más okból kifolyólag érzik a helyzetet javíthatatlannak, ugyanis az IKT képzéseken való részvételre vonatkozó hajlandóságról nem derültek ki információk.

Így nyilatkoztak egyes szülők, akiket ebbe a típusba soroltam: „Hogy lehet egy veszély elébe menni? Hát nem tudom, erre nem tudok választ adni. Egyszerűen lehetetlen sajnos, annyira függők már a gyerekek.” „Nem tudom hogy lehet a veszély elébe menni, ez már nagyon elterjedt. Hozzánk később érnek el, ennek elébe menni nem lehet.”

Összegzés

Összességében elmondható tehát, hogy különféle veszélyeket ismernek fel a szülők a gyermekek internet és IKT eszközök használata során. Azt érzik a szülők, hogy az internet megjelenése újabb kihívások elé állítja őket. A megkérdezett szülők sok esetben felismerik azokat a problémákat, amelyeket a szakirodalom is veszélyként nevez meg. Sokszor felismernek egy problémát, de nem tudják megragadni annak lényegét, nem tudják pontosan megfogalmazni milyen következményekkel is járhat. Vannak azonban olyan kockázatok is, amelyek végkimenetelét pontosan látják és mediációs gyakorlatukkal próbálják megakadályozni vagy orvosolni a kialakult problémát. Annak függvényében, hogy a szülők veszélyekhez való viszonyulásait tekintve melyik szülőtípusba illeszkednek, más-más módon próbálják minimalizálni az internethasználattal járó veszélyeket, másként oldják meg a már megjelent problémákat.

A kutatási eredmények átgondolása és értelmezése lehetőséget adott számos következtetés levonására és további kutatási feladatok körvonalazására. Az általam végzett térségi kutatás kapcsán a következő megállapításokat szeretném tenni: amennyiben a kutatás alanyainak alapsokasága megnövelhető lenne, szélesebb mintavétel válna lehetővé, feltehetően több veszély beazonosítása lenne az

eredmény. Minél több szülő mondaná el tapasztalatait, félelmeit, annál valószínűbb, hogy olyanokkal is találkozánk, amelyek eddig nem kerültek vizsgálatra. Ugyanez mondható el a kutatás másik aspektusáról is, az attitűdvizsgálatról. Több szülő több különböző tulajdonságegyüttessel rendelkezik. Ez hozzásegítene ahhoz, hogy a már beazonosított szülőtípusokhoz tartozó tulajdonság listát kiegészíthessük, illetve ahhoz is, hogy esetlegesen új típusokat nevesítsünk.

A kutatás célkitűzései közt megfogalmaztam azt a törekvést, hogy nem a szakirodalom által beazonosított veszélyek előfordulását, azok felismerését vizsgálom, hanem a szülőkkel való beszélgetések során felmerült veszélyeket igyekszem azonosítani. Egy másik kutatási lehetőség azonban éppen itt mutatkozik meg. A vizsgálat tárgyául szolgálhatna a szakirodalomban megnevezett veszélyek térségben megjelenő vizsgálata, vagy akár a térségben fellelhető veszélyek összehasonlítása, a hasonlóságok, azonosságok felkutatása. A téma meglehetősen aktuális, széles tömegeket foglalkoztat, tekintve, hogy az oktatás is digitális térbe kényszerült, a digitális oktatás teret nyert. Ez óriási kihívás elé állítja mind a gyermekeket, mind a szülőket, hiszen a gyermekek tanításának is jelentős része jelen helyzetben a szülőkre hárul, illetve szembe kell nézniük azzal az újszerű jelenséggel, hogy a gyermekek IKT eszközök előtt töltött ideje megnövekedett. A téma további sikeres vizsgálata érdekében kiegészíteném a már meglévő interjúvezetőt egy további kérdéskörrel arra vonatkozóan, hogy a vírushelyzet megjelenése következtében jelentek-e meg új szülői félelmek, amelyekre eddig még nem volt példa, fedeztek-e fel a szülők újabb veszélyeket, illetve, hogy mit gondolnak, hogyan lehet mindezzel szembenézni?

Irodalomjegyzék

- Berényi H. (2013): Szülő-gyerek kapcsolatok és az internet. Elemzés VII. osztályos tanulók körében. In: Biró A. Zoltán, Bodó Julianna (szerk.) *Internethasználat vidéki térségben. A média hatása a gyermekekre és fiatalokra*. Csíkszereda, Státus Kiadó, pp. 67-87.
- Biró A. Z. (2019): Autoriter modellek továbbélése. In: Bodó Julianna (szerk.): *Térség és tudomány*. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy ISBN 978-973-1962-90-0, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár ISBN 978-606-739-141-1, pp. 84-95.
- Biró A. Z. – Bodó J. (2017): Szülői stílusok és internethasználat vidéki térségben. In: Biró A. Zoltán, Bodó Julianna (szerk.) *Eszközök és tartalmak. A média hatása a gyermekekre és fiatalokra*. Csíkszereda, Státus Kiadó, pp. 95-123.

- Bodó J. (2017): Az iskola feladatvállalásáról szóló szülői vélekedések a gyermekek internethasználata kapcsán. In: Biró A. Zoltán, Bodó Julianna (szerk.) *Internet az iskolában, internet a családban. A média hatása a gyermekekre és a fiatalokra*. Csíkszereda, Státus Kiadó, pp. 126-134.
- Bodó J. (2019): Szülői stílusok – térségi kontextus. In: Biró A. Zoltán, Bodó Julianna, Székely Kinga Katalin (szerk.) *Család – Iskola – Média. A média hatása a gyermekekre és fiatalokra*. Csíkszereda, Státus Kiadó, pp.61-70.
- Burns, T. (2018): New technologies and 21st century children: Recent trends and outcomes. In: OECD Education Working Paper No. 179.
- Fekete D. I. (2017): Az IKT eszközhasználat hatása a szüli-gyerek kapcsolatra és a családi szocializációra rurális térségben kora serdülőkorú (14-15 éves) gyerekek esetében. In: Biró A. Zoltán, Bodó Julianna (szerk.) *Internet az iskolában, internet a családban. A média hatása a gyermekekre és a fiatalokra*. Csíkszereda, Státus Kiadó, pp. 111-115.
- Gergely O. (2012): A család – főszereplő vagy statisztika? Néhány adat A média hatása a gyermekekre és fiatalokra, Székelyföld 2012-es kutatás nyomán. In: Gergely Orsolya (szerk.) *A média hatása gyermekekre és fiatalokra – Konferencia*, Csíkszereda, 2012. május 7-8. Csíkszereda, Státus Kiadó, pp. 130-141.
- Gidró M. (2018): Szülők viszonyulása a gyerekek tanulási célú, otthoni internethasználathoz. In: Biró A. Zoltán, Bodó Julianna, Székely Kinga Katalin (szerk.) *Család – Iskola – Média. A média hatása a gyermekekre és fiatalokra*. Csíkszereda, Státus Kiadó, pp. 154-169.
- Hátsek K. M. (2017): Digitális tankönyvek – szülői percepciók. In: Biró A. Zoltán, Bodó Julianna (szerk.) *Eszközök és tartalmak. A média hatása a gyermekekre és fiatalokra*. Csíkszereda, Státus Kiadó, pp. 148-157.
- Livingstone, S., Davidson, J., Brye, J. et al (2017): Children's online activities, risks and safety. A literature review by the UKCCIS Evidence Group. UKCCIS. pp. 20-47.
- Pinti Zs. (2017): Szülői szabályozás, kísérletek, megoldások. In: Biró A. Zoltán, Bodó Julianna, Székely Kinga Katalin (szerk.) *Család – Iskola – Média. A média hatása a gyermekekre és fiatalokra*. Csíkszereda, Státus Kiadó, pp. 170-175

Abstract

Parents have a significant role in monitoring children's use of ICT tools. The choice of parental control procedures for Internet use depends on the age of the parents, the level of development of their digital competence, their established regulatory style, and the age of the children. These factors affect the extent to which parents recognize the potential dangers of using ICT tools. In my research, I examined the attitudes of the parents of children in grades V-VIII. living in the Szeklerland region in relation to the dangers they think threaten their children in the digital space, and how the parents react to these dangers. Based on the results of the study, I created and characterized four types of parents: confident, insecure, eliminator, and resigning parent types.

Keywords: parental fears, internet use, Szeklerland region